

ISSN 2224-025X

Н АУКОВІ
З АПІІСКИ

Випуск 39 / 2023

**Державного
природознавчого
музею**

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ДЕРЖАВНОГО
ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

Випуск 39

Львів 2023

УДК 57+58+591.5+502.7:069

Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2023. – Вип. 39. – 228 с.

До 39-го випуску періодичного видання «Наукові записки Державного природознавчого музею» увійшли статті та короткі повідомлення з природничої музеології, екології, зоології, ботаніки, а також інформація про діяльність музею у 2022 році.

Для екологів, зоологів, ботаніків, працівників музеїв природничого профілю, заповідників, національних природних парків і інших природоохоронних установ і організацій.

Proceedings of the State Natural History Museum. – Lviv, 2023. – Issue 39. – 228 p.

The 39th issue of the periodical «Scientific Notes of the State Museum of Natural History» includes articles and short reports of natural history museology, ecology, zoology, botany, as well as information about the museum's performance in 2022.

For ecologists, zoologists, botanists, employees of museums of natural profile, reserves, national nature parks and other environmental institutions and organizations.

DOI: <https://doi.org/10.36885/nzdpn.2023.39>

ISSN 2224-025X

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Заступник головного редактора

Відповідальний секретар

Технічний редактор

Капрусь І. Я. д-р біол. наук, проф.

Климишин О. С. д-р біол. наук, с.н.с.

Орлов О. Л. канд. біол. наук

Гураль Р. І. канд. біол. наук

Бокотей А. А. д-р біол. наук, с.н.с.; Войчишин В. К. канд. біол. наук, с.н.с.; Годунько Р. Й. канд. біол. наук, с.н.с.; Гураль-Сверлова Н. В. канд. біол. наук, с.н.с.; Дзюбенко Н. В. канд. біол. наук; Радченко О. Г. д-р біол. наук, проф.; Різун В. Б. канд. біол. наук, с.н.с.; Середюк Г. В. канд. біол. наук; Сушуловський А. С. канд. біол. наук, с.н.с.; Третяк П. Р. д-р біол. наук, проф.; Фальтинович В. д-р біол. наук, проф. (Польща); Царик Й. В. д-р біол. наук, проф.; Чернобай Ю. М. д-р біол. наук, проф.; Шрубівич Ю. Ю. канд. біол. наук; Яницький Т. П. канд. біол. наук

EDITORIAL BOARD

Kaprus I. Y. (*Editor-in-Chief*), Klymyshyn O. S. (*Associate Editor*), Orlov O. L. (*Managing Editor*), Gural R. I. (*Technical Editor*), Bokotey A. A., Voichyshyn V. K., Godunko R. J., Gural-Sverlova N. V., Dzubenko N. V., Radchenko O. G., Rizun V. B., Serediuk H. V., Susulovsky A. S., Tretjak P. R., Faltynowicz W., Tsaryk J. V., Chernobay Y. M., Shrubovych J. J., Yanitsky T. P.

Рекомендовано до друку вченою радою Державного природознавчого музею

ISSN 2224-025X

© Наукові записки ДПМ, 2023

DOI: <https://doi.org/10.36885/nzdpm.2023.39.151-160>

УДК 599(81-13+83'373.6)

ССАВЦІ (MAMMALIA): ІСТОРІЯ ТЕРМІНА, ЯКОМУ ПОНАД 100 РОКІВ

Загороднюк І.В.

Розглянуто вживання українського слова «савці» (молокосисні) і його синоніми «звірі» на позначення класу *Mammalia*. Показано, що традиційним є слово «звірі», проте в часі частка видань з терміном «савці» наростає, загалом таких удвічі більше. Тотожність понять умовна, автор дотримується вжитку «савці» для класу *Mammalia*, а «звірі» — для його підкласу *Theria* (плацентарні). Аналіз давніх джерел показав, що термін «савці» з'явився в науковому обігу лише 1910 року, у підручнику «Зоологія» І. Верхратського, і саме у форматі іменника в множині та з йотованим «і» («Савці»). Останнє автор пояснює підкресленням наголошеності складу, на відміну від термінів-попередників—дієприкметників. Такий формат згодом був змінений на безйотоване «і», з появою написання номена в однині («савець»). У передісторії появи терміна «савці» — низка слів на основі дієслова «ссати», зокрема «ссуці», «ссачі», «савчі». Останній варіант в українськомовних джерелах не виявлено, проте в польській мові він сформувався завдяки працям М. Новицького, галичанина й подолянина, який після захисту дисертації (у Львові 1863 р.) став професором Ягеллонського університету і видав серію підручників, де змінив означення «ssące» («zwierzęta ssące») та іменник «ssące» (сучасна форма — «ssaki»). Аналогічний термін був у чеській мові (ssawci, осучаснено як «savci»), з якої перекладали підручники активісти русинських рухів. Завдяки просвітницькій діяльності УНТ (Українського наукового товариства) це увійшло до підручників і довідників (І. Раковського, М. Шарлеманя та І. Верхратського 1919–1922 рр.). Одним із перших його популяризаторів став В. Гнатюк, упорядник етнографічного збірника «Звіриний епос» (1916 р.), який навів твори за систематикою і вжив для назви розділу номен «Савці». Подальше поширення можна пояснити і тим, що в усіх суміжних мовах закріпилася однокоренева форма: чеське «savci», польське «ssaki», словацьке «sávce» та ін. До певної міри це було й відповіддю на латинську композитну назву *Mammalia* (*mamma* – молочна залоза, *-alia* – той, що, у якого), і суфікс «-ець» в українській – цілком відповідний формат.

Ключові слова: савці, зооніміка, таксономічні назви, наукова термінологія.

Історія появи й етимологія багатьох зоонімів почасти залишаються загадковими, що пояснюється як неувагою до історії, так і забуттям таких знань та їх зникнення з сучасних довідників. Приклади етимологічних розвідок, до яких долучився й автор, – назви савців «ховрах» (Загороднюк, Харчук, 2020) та «ласка» (Загороднюк, Харчук, 2022). Серед загадкових назв є й назва «савці», що, очевидно, сформувалася недавно і функціонує паралельно з давньою назвою «звірі». За останніми розвідками, цей номен має вік лише трохи більше 100 років (Загороднюк, Харчук, 2017), проте саме він закріпився як титульна назва для класу *Mammalia*, замістивши собою номен «звір».

до того базовий і універсальний, проте переважно неоднозначний, оскільки ним позначали *de facto* всіх тварин (про що далі).

Мета роботи – реконструювати історію формування назви «савці» в українській зооніміці з увагою до праць на межі XIX та XX століть. Праця включає три взаємопов'язані частини: 1) поширення і часові рамки вжитку терміну *савці* (у співвідношенні з номеном *звірі* у тому ж розумінні), 2) передісторія номена *савці* з гіпотезами його формування на основі менш спеціалізованих слів, 3) обговорення і порівняння гіпотез і суміжних тем.

Назви «звірі» й «савці»: хроніки

Розглянемо ці два номени в назвах українських зоологічних видань. За основу взято огляд «Монографічні видання та тематичні збірки щодо теріофауни України», представлений на сайті Українського теріологічного товариства НАН України (<https://bit.ly/3JgvpeN>) та опублікований у випуску 5 «Теріологічного бюлетеня» (Загороднюк, 2005):

- 1918. Ніколаєв В.: «Назви звірів, птахів, комах та інших животин» (Ніколаєв, 1918),
- 1920. Шарлемань М.: «Звірі України. ...» (Шарлемань, 1920),
- 1925. Храчевич В.: «Нарис фауни Поділля. 1 — Савці та птахи» (Храчевич, 1925),
- 1927. Шарлемань М.: «Назви хребетних тварин. Савці. ...» (Шарлемань, 1927),
- 1928. Барабаш-Нікіфоров І.: «Нариси фауни... Савці» (Барабаш-Нікіфоров, 1925),
- 1929. Мигулін О.: «Визначник звірів України» (Мигулін, 1925),
- 1936. Шарлемань М.: «... До фауни звірів ... Чернігівської області» (Шарлемань, 1920),
- 1938. Мигулін О.: «Звірі УРСР (матеріали до фауни)» (Мигулін, 1938),
- 1952. Корнєєв О.: «Визначник звірів УРСР» (Корнєєв, 1952),
- 1952. Сокур І.: «Звірі Радянських Карпат і їх господарське значення» (Сокур, 1952),
- 1956. Татаринів К.: «Звірі західних областей України» (Татаринів, 1956),
- 1956. Абеленцев В.: «Загальна характеристика савців...» (Абеленцев та ін., 1956),
- 1960. Сокур І.: «Савці фауни України та їх господарське значення» (Сокур 1960),
- 1965. Корнєєв О.: «Визначник звірів УРСР. Видання друге» (Корнєєв, 1965),
- 1975. Турянин І.: «Хутрово-промислові звірі ... Карпат» (Турянин, 1975),
- 2005. Делеган І. (та ін.): «Біологія лісових птахів і звірів» (Делеган та ін., 2005),
- 2006. Булахов В., Пахомов О.: «... Савці (Mammalia)» (Булахов & Пахомов, 2006).

Очевидно, що обидві назви співіснують, проте за частотою вживання назва *савці* (6 використань у наведеному списку) помітно поступається назві *звірі* (11 використань). Попри це, у сучасній літературі (кінець XX і поч. XXI ст.) назва «савці» явно частотно переважає. Останнє частково можна пояснити домінуванням школи І. Сокура, що, по суті, стала основною в київських зоологічних інституціях другої половини XX ст. Проте так само важливо й те, що у мисливствознавчій літературі (і загалом у мисливців та інших природокористувачів) очевидно домінує

номер *звірі*. Вживання номена *ссавці* на полюванні чи в описах провінційного життя, в епосах чи художній літературі мінімально: це простір існування «звірів».

Проте академічна література, як видно з наведених даних, за останні 100 років зробила виразний ривок до номену *ссавці*. Попри це, у 6-томному академічному «Етимологічному словнику української мови» місця для *ссавець* не знайшлося, хоча воно мало бути на с. 388 п'ятого тому між *срамота* і *ссати*: Болдирев та ін., 2006; натомість у томі 2 слово *звір* є: Болдирев та ін., 1985: 251.

Цей поступ у поширенні номена *ссавці* є закономірним з огляду на його відповідність іншим аналогічним назвам у всіх суміжних мовах (докладніше далі), проте його становлення, формування як власної назви, як іменника, було довгим і проблемним, і термін пройшов складні етапи становлення, включно із запозиченнями і дуже різними видозмінами на основі дієслівних форм типу *ссати*, дієприкметників *ссуці*, *ссачі* та ін., застосування до них формантів групи *-ець* (однина) або *-ці* (множина; на кшталт *вівці*, *ссавці*, *млинци*).

Проведений пошук показав, що назва *ссавці*, сформована трохи більше 100 років тому, була, вочевидь, запозичена з чеської й одночасно стала основою для запозичення іншими мовами, зокрема польською (Загороднюк, Харчук, 2017). У виданнях, що реєструють народні назви (напр., у І. Турянина щодо Карпат (Турянин, 1996), у І. Верхратського аж до його підручника 1910 р. (напр., Верхратський, 1869), ні навіть у найпізніше виданого у цій серії огляду В. Ніколаєва (Ніколаєв, 1918) і багатьох інших), цього терміну *ссавець* або *ссавці* немає.

Дієприкметникова передісторія

Термін *ссавці* не був першим позначенням класу Mammalia. Йому передували різні споріднені слова, якими оперували лише автори підручників і довідників, тобто термін формувався як «книжний», не як вернакулярна назва. У літературі основною вернакулярною назвою на позначення класу, як показано вище, було слово *звірі*, а вернакулярною основою сучасного *ссавці* стали різного роду дієприкметники – *ссуці*, *ссачі*, тощо (приклади з посиланнями далі).

Така дієприкметникова форма була не самостійною, а як означення у словосполученні зі словом «звірі» – *звірі ссуці* (*ссачі*). У основі – слово *звірі* як синонім до слова «тварини», широко вживане у наукових працях і підручниках XIX й початку XX ст. на позначення всіх тварин (у польській мові номен *zwierzęta* й тепер означає всіх тварин); відповідно, означення *ссачі* є уточненням на основі характеристичної ознаки (ссуць молоко матері).

Формування на основі його слова «сисуни» в Україні не набуло поширення (назва закріпилася врешті за класом Trematoda), хоча прийнятий у низці мов – напр., білоруське *Сысуны*, боснійське *Sisari*, нижньо-сербське *Сусачи*, сербське *Сисари*, хорватське *Sisavac*, словацьке *Cicavce*, словенське *Sesalci*, сілезійське *Сускоче*, врешті, й польське *Ssaki* (<https://www.wikidata.org/wiki/Q7377>). Попри це, поширення у суміжних мовах назви з коренем «сис» (і відсутність варіантів зі «звір») спонукало дослідників й авторів підручників оперувати саме з цією основою.

Чому домінував термін *звірі* й у чому була незручність терміна *ссавці*? Аналіз хронологій показує, що термін *ссавці* входив в обіг саме як дієприкметникова форма. Так, у «Природничій історії Київського навчального округу» К. Кесслер ужив форму «Животныя млекопитающія» (Кесслер, 1851). У ті ж часи в польській мові у вжитку

був термін *Ssące* (= «ссачі», «ті, що ссуть») (Zawadzki, 1840: 13–35). І це слово також було означенням – «zwierzęta ssące», що характерно для всіх давніх видань (рис. 1, а-б). Термін *ssuci* є у підручнику А. Покорного (Покорный, 1874).

Перелом у польській версії стався завдяки М. Новицькому, галичанину, який згодом був професором у Кракові¹. У його праці 1876 р. назва класу вперше вжита в іменниковій формі – як *Ssawce* (Nowicki-Siła, 1876), а це повний відповідник до українського *ссавці* (рис. 1, в-г). В українській мові суфікс *-ець* є продуктивним через ослаблену експресивність і перехід у роль форманта (Михайличенко, 2009; Гораль, 2019). Приклади: *сліпець*, *лінивець*, *китовець*, *мешканець*, *мисливець*. Окрім того, поява «w» (укр. «в») у слові *ссачі* (*ссаци*) додає минулого часу, що важливо, оскільки звірі ссуть молоко не все життя, а ссали в дитинстві (не ссе, а ссав).

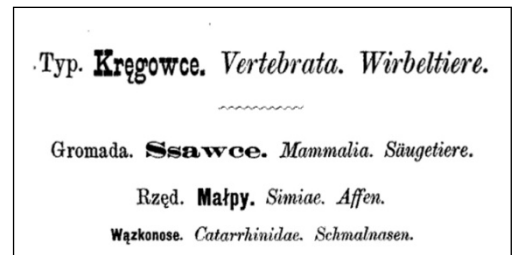
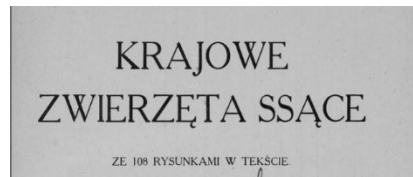
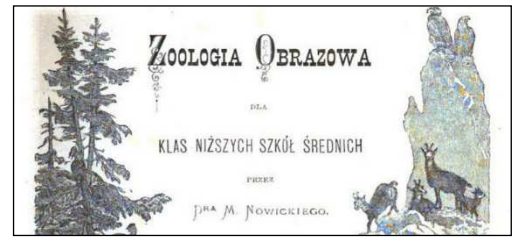
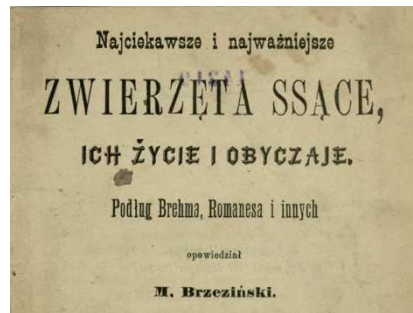

Рис. 1. Обкладинки книжок про «Zwierzęta ssące» (Brzeziński, 1892; Fedorowicz, 1928) (а-б) та фрагмент обкладинки і початок розділу про ссавців у М. Новицького (Nowicki-Siła, 1876) (в-г).

У польській слово *Ssawce* закріпилося (Majewski, 1889: 410; Booch-Árkossy, 1890: 668), і його скоро стали вживати на заміну *zwierzęta ssące*. У сучасній польській є інші зооніми, форматовані подібно [наприклад, *brzegowce* (*Sirenia*), *górkowce* (*Hyracoidea*), *latawce* (*Dermoptera*), *huskowce* (*Pholidota*) тощо].

У наукових працях до середини ХХ ст. чільне місце посідала німецька мова, нею видавали огляди (напр., цитована книга О. Завадського) та писали резюме до всіх наукових праць. Так само у тогочасних словниках (напр., у І. Верхратського та М. Шарлеманя) до українських термінів наводили німецькі відповідники. Тому варто

¹ Максиміліан Сила-Новицький (1826–1890) народився в Яблуневі, закінчив гімназію у Львові, вчителював на Тернопіллі. У 1863 р. захистив дисертацію у Львівському університеті.

зауважити й щодо етимології німецької назви *Säugetier*. Вона подібна за значенням, звучанням і побудовою до назви, що почала звучати й українською: *saugen* (смоктати) + *Tier* (тварина), тобто *Säugetier* означає дослівно *ссуча (ссача) тварина, тварина, що ссе* (аналогічно до первинних версій в українській і польській, що показано вище). Можна припустити, що така українська назва могла з'явитися як переклад з німецької (тобто як книжна назва), власне через брак української назви. Дійсно, давніх збірних назв тварин в українській мові небагато, а потреби позначити одним словом усіх ссавців, напевно, й не було, на відміну від родовидів, з якими пращурі мали справу частіше (*миші, кажани, куни*) (Загороднюк, 2001).

Формування іменникової форми

Чи не найдавніший іменник на позначення ссавців українською – *ссач*, поданий у словнику Є. Желехівського та С. Недільського (Желеховский, Недільский, 1886). Поява такого номена примітна тим, що подвоєння першої літери, не характерне для нашої мови, сформувалося внаслідок редукції першої голосної (*сис/ссе*). Така фонетична незручність є ще одним із доказів книжності терміна *ссавець*, який формувався на протигагу менш однозначному (більш багатозначному з огляду на польські вжитки, популярні на той час на Галичині) слову *звір*.

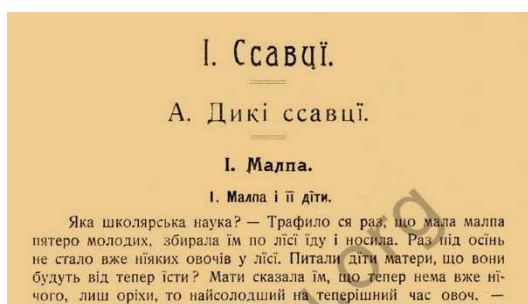

Рис. 2. Сторінка з книжки В. Гнатюка «Звірний епос» (1916), яка засвідчує використання номена «ссавці(ї)». Рис. 3. Фрагмент підручника «Зоологія» І. Раковського (1919): початок розділу «Ссавці».

Крім того, іменниковій формі явно передували дієслово та дієприкметник [*ссати* → *ссачі* (*ссач*), *ссучи* → *ссавчі* → *ссавці* → *ссавці* → *ссавець*]. Цей ряд має відповідні хронологічні маркери, що підтверджує саме такий шлях імовірних трансформацій в процесі формування сучасного номена *ссавець*.

Так, одне з найдавніших в цьому ряду слово *ссачі* знаходимо у І. Верхратського у праці «О кажанах» (Верхратський, 1869: 159)² та його пізніших оглядах, схоже на дієприкметникову форму й подібне до тогочасного польського *ssace*. У мовознавчих працях І. Верхратського (1864–1910 pp.) терміна *ссавець* (або *ссач*) немає, проте в його підручнику «Зоологія...» термін є. Зокрема, у 4-му виданні в заголовку вжито «Ссавці» і далі «Огляд ссавців» (Верхратський, 1910: 1–50). Ще одне з давніх уживань

² Це перша теріологічна праця українською (Загороднюк та ін., 2017).

ссавці засвідчене в книжці В. Гнатюка «Звіриний епос», виданій у серії «Етнографічного збірника УНТ» (Гнатюк, 1916) (рис. 2).

Поява в назві *ссавці* йотованого «і» – типове в желехівці позначення м'якості попереднього приголосного, але це ще й посилює (формує) його наголошеність. А перенесення наголосу з кореня (*ссачі/ссавці*) на останній склад (*ссавці*) *de facto* посилює його статус як іменника. Це ймовірний приклад того, як формант *-ець*, згаданий вище, не був застосований для формування іменника, а сформувався «самостійно», на основі трансформацій у вказаному ряду, включно з додаванням інтеркаляру «в» для позначення минулого часу в активному дієприкметнику.

Окрім того, якщо приймати гіпотезу додавання форманту *-ець*, то він ставиться саме до приголосної, тобто не *сса+ець*, а *ссав+ець*, і інтеркаляр «в», як вище зазначено, підкреслює минулу особливість звірів, з віком ними втрачену.

За три роки після «Звірино епосу» вийшов друком підручник І. Раковського «Зоологія...» (Раковський, 1919), що був одним із засновників зоологічної спеціальності в Українському (львівському) таємному університеті (1921–1925). У заголовку відповідного розділу вжито *ссавці*, вже без йотування «і» (рис. 3). І знову ж про тогочасну багатозначність терміну «звір»: у Раковського в кінці книги є огляд таксонів під назвою «Перегляд та поділ звіринного світа» (с. 139–140; тепер важко повірити, але *первозвірі* у нього – одноклітинні).

Обговорення

Пояснення відходу від слова *звір* у період становлення української наукової термінології на межі XIX–XX ст. і послідовна робота над формуванням і усталенням номена *ссавець* має свої пояснення. І це пов'язано не тільки з тим, що у польській, яка домінувала в тогочасному середовищі українських просвітителів, слово «звірі» означає всіх тварин, проте й з тим, що давньоруське слово «звір» також має широке тлумачення. За сумою всіх даних, зібраних автором в різноманітних тлумачних словниках пояснень слово «звір» є давнім номеном, пов'язаним з давньопруським *swirins* (дика тварина), латинським *ferus* (дикий), грецьким *θηρ* та *θηρός* (дикий) (словники Фасмера, Семенова, Болдирева та ін.). Саме таке широке тлумачення і використано в усіх оглядах у період становлення терміну «ссавець» (Верхратський, Раковський та ін.), тому ясно, що використання назви «звір» для позначення класу *Mammalia* за тих умов не підходило. За СУМ (1972, том 3, с. 484), слово «звір» тлумачиться також широко – «Дика, звичайно хижа, тварина».

З урахуванням подальшого поширення в описах фауни терміну «тварини» замість *звірі* слово *звірі* закріпилося за ссавцями. Формально ця назва стала синонімом до *ссавці*, проте автор вважає правильним обмежити його використання підкласом *Theria* (плацентарні ссавці = звірі), назва якого й означає дикий звір (*θηρίον*).

Появу номена *ссавці* в українській мові можна розглядати як ідентичне до всіх суміжних мов запозичення, що, очевидно, набуло іменникової форми лише згодом (Загороднюк, Харчук, 2017), найімовірніше, в перекладах та адаптаціях, і то спочатку в множині. Така форма, фактично не відмінна від дієприкметникової (через множину й брак наголосу в позначеннях), робить легким його перехід в іменникову форму (*ссуці, ссуці, ссачі, ссавчі, ссавці, ссавці*). Іншими прикладами є такі терміни, як: *зайці* (від *заяти*), що використовували для тушканів, пискух і русаків, а нині для роду *Lepus* (Загороднюк, 2016); *нетопири* (від *пиряти*).

Ключовими подіями стабілізації терміна стали: 1) усталення кореневого «а» (не «у», *ссáчі*), 2) видозміна на минулий час формантом «в» (*ссáвчі*), 3) видозміна суфіксального «ч» на «ц» (*ссáвці*), 4) зміщення наголосу на останній склад (*ссавці*), 5) формування іменникової однини (*ссавéць*). Початок його активного вжитку у формі *ссавці* (*ссавець*) для позначення класу *Mammalia* випав на 1910–1922 роки завдяки працям І. Верхратського і просвітянській роботі УНТ (НТШ). Тоді ж цей номен потрапив і до академічних видань УАН та ВУАН (напр., словники і фауністичні огляди М. Шарлеманя 1920 та 1927 рр.).

Надання переваги цьому номенові в оглядах останнього часу можна пояснити тим, що він має відповідники у більшості споріднених мов (чеське *savci*, польське *ssaki*, словацьке *cicavce*, білоруське *сысуны*). Серед інших географічно близьких мов повний відповідник до латинського терміна – угорське *emlősök* (*emlő* – груди) й румунське *tamifer*. Латинський номен *mammalia* композитний, утворений з *tamma* (молочна залоза, груди) + *alia* (той, що, у якого).

Дискусії про зайвість подвоєння «с» на початку слова (*савці* vs *ссавці*), до чого нас спонукають колеги-орнітологи (Фесенко, 2018: 19–20 та ін.), на переконання автора, зайві: це однозначна втрата голосної, наявної в частині пов'язаних слів (напр., *сисун*, *соска*, *сік* тощо), і обидві літери «с» – частина кореня. Відомий лише один приклад формування спорідненого до «ссавці» номена без подвоєння: у чеського *savci*; яке, щоправда, сформоване з нормального *ssavci* (Staňek, 1843: 15).

Висновки

Розвідка показала, що слову *ссавці* лише трохи більше 100 років. Воно стало основним для позначення класу *Mammalia* і витіснило слово *звірі*.

Слово формувалося на основі дієприкметника *ссуці*, з трансформацією в минулий час (поява інтеркаляру «в») та іменникової форми (зміщення наголосу і усталення однини): *ссáти* → *ссáчі* → *ссáвчі* → *ссáвці* → *ссавці* → *ссавéць*.

Стабілізація номена *ссавці* супроводжувалася втратою широкого трактування слова *звір*, яким позначали всіх тварин, і фіксацією його синонімом слова *ссавці* або відповідником підкласу плацентарних – *Theria*, тобто *звірів* у вузькому сенсі.

Подяка

Автор дякує колегам-зоологам З. Баркасі, І. Мерзлікіну та Г. Фесенку, а також колегам-мовознавцям Г. Межжериній і А. Телемку за важливі зауваження.

- Абеленцев В.І., Підоплічко І.Г., Попов Б.М. 1956. *Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні, кажани*. Київ : Вид-во АН УРСР. 448 с. (Серія: Фауна України; Т. 1 вип. 1).
- Барабаш-Никифоров І.І. 1928. *Нариси фауни степової Наддніпряниці*. Дніпропетровськ : Держ. вид-во України. 137 с.
- Болдирев Р.В., Коломієць В.Т., Критенко А.П. та ін. 1985. *Етимологічний словник української мови. Т. 2 (Д – Конці)*. Київ : Наук. думка. 572 с.
- Болдирев Р., Коломієць В., Лукінова Т. та ін. 2006. *Етимологічний словник української мови. Т. 5 (Р – Т)*. Київ : Наук. думка, 704 с. <https://bit.ly/3MbeZ9a>

- Булахов В.Л., Пахомов О.Є. 2006. *Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Ссавці*. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту. 356 с.
- Верхратський І. 1869. О кожаняхъ. *Правда. Письмо наукове и литературне*. Т. 3 (17). С. 150–151; Т. 3 (18). С. 158–160.
- Верхратський І. 1910. Зоологія на низші кляси шкіл середних. Видання IV. Львів : Печатня Загальна. 214 с.
- Гнатюк В. (упорядн.). 1916. Українські народні байки (звіринний епос). Т. 1–2. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка. 559 с. <https://bit.ly/2P1THj5>
- Гораль А. 2019. Особові Назви з суфіксом -ець в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Roczniki Humanistyczne*. Т. 67(7). S. 207–220. DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2019.67.7-14>
- Делеган І.В. 2005. *Біологія лісових птахів і звірів*. Львів : Поллі. 600 с.
- Желеховский С., Недільский С. 1886. Малорусско-німецкий словарь. Т. II. Львів : Друк. товариства ім. Шевченка. 632 с.
- Загороднюк І. 2001. Роди звірів східноєвропейської фауни та їх українські назви. *Вісник Національного науково-природничого музею*. Т. 1. С. 113–131.
- Загороднюк І. 2005. Монографічні видання і збірки, присвячені теріофауні України. *Novitates Theriologicae*. Pars 5. С. 74–77.
- Загороднюк І. 2016. «Земляний заєць» у Східній Європі: Ochotona чи Allactaga? *Праці Теріологічної Школи*. Т. 14. С. 16–33. doi: <http://doi.org/10.15407/ptt2016.14.016>
- Загороднюк І., Харчук С. 2017. Українська зооніміка та взаємний вплив наукових і вернакулярних назв ссавців. *Вісник Національного науково-природничого музею*. Т. 15. С. 43–72. DOI: <http://doi.org/10.15407/vnm.2017.15.037>
- Загороднюк І., Пархоменко В., Харчук С. 2017. Іван Верхратський та його огляд біології кажанів і хіроптерофауни Галичини (1869). *Праці Теріологічної Школи*. Т. 15. С. 10–27. DOI: <http://doi.org/10.15407/ptt2017.15.010>
- Загороднюк І., Харчук С. 2020. Історична, етимологічна та біогеографічна розвідки щодо українських назв ссавців роду Spermophilus. *Theriologia Ukrainica*. Т. 19. С. 66–89. DOI: <http://doi.org/10.15407/TU1908>
- Загороднюк І., Харчук С. 2022. Ласка *Mustela nivalis* як символ року 2021 в Україні: огляд досліджень, особливостей та етимології. *Novitates Theriologicae*. Pars 13. С. 147–158. DOI: <http://doi.org/10.53452/nt1363>
- Кесслер К.Ф. 1851. Животные млекопитающія. *Труды Коммисіи для описанія губерній Кіевскаго учебнаго округа*. Кієвъ. 88 с.
- Корнеев О.П. 1952. Визначник звірів УРСР. Київ : Радянська школа. 216 с.
- Корнеев О.П. 1965. Визначник звірів УРСР (вид. II). Київ : Радянська школа. 236 с.
- Мигулін О.О. 1929. Визначник звірів України. Харків : Держ. вид-во України. 96 с.
- Мигулін О.О. 1938. Звірі УРСР (*матеріали до фауни*). Київ : Вид-во АН УРСР. 426 с.
- Михайличенко Н.Є. 2009. До історії розвитку та дослідження форманта –ець. *Філологія. Мовознавство. Наукові праці*. Т. 119(106). С. 45–50.
- Ніколаєв В.Ф. 1918. Матеріяли до термінології по природознавству. Ч. I. *Назви звірів, птиць, комах та інших животин*. Полтава : Електр. друк. Я. Е. Брауде. 60 с.
- Покорный А. 1874. Зоология с образками. Прага: Книгопечатня Богемии. 388 с. <https://bit.ly/38EoRoc>

- Раковський І. 1919. Зоологія: для вищих початкових шкіл та гімназій. Київ; Львів; Відень : Вернигора. 143 с. <https://bit.ly/3znG1RR>
- Сокур І.Т. 1952. Звірі Радянських Карпат і їх господарське значення. Київ : Вид-во АН УРСР. 68 с.
- Сокур І.Т. 1960. Ссавці фауни України. Київ : Держучпедвидав. 211 с.
- Татаринів К.А. 1956. Звірі західних областей України. Київ : Вид-во АН УРСР. 188 с.
- Турянin І.І. 1975. *Хутрово-промислові звірі та мисливські птахи Карпат*. Ужгород: Карпати. 1–175.
- Турянin І.І. 1996. Народні назви тварин. *Зелені Карпати*. № 1–2. С. 64–68. <https://bit.ly/3aM22Qh>
- Фесенко Г.В. 2018. Вітчизняна номенклатура птахів світу. Кривий Ріг : Діонат. 580 с.
- Храневич В.П. 1925. Нарис фавни Поділля. Ч. 1. *Ссавці та птахи*. Вінниця : Віндерждрук. 130 с.
- Шарлемань М. 1920. Звірі України. *Короткий порадник до визначення, збирання та спостереження ссавців України*. Київ : Вукоопспілка. 82 с.
- Шарлемань М. 1927. Ссавці. – Плазуни. – Земноводяні. У: *Назви хребетних тварин*. Київ : Держ. вид-во України. С. 9–67.
- Шарлемань М. 1936. Матеріали до фауни звірів та птахів Чернігівської області. Київ : Вид-во Української академії наук. 117 с.
- Fedorowicz Z. 1928. Krajowe zwierzęta ssące. Wilno : J. Zawadzki. I–VIII. 210 s.
- Majewski E. 1889. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich. T. 1. Warszawa : Druk Noskowskiego. I–LX, 1–546, LXI–LXV. <https://goo.gl/syIXhP>
- Nowicki-Siła M. 1876. Zoologia obrazowa dla klas niszszych szkół średnich. Universitäts. 288 s. <https://goo.gl/8Apuwp>
- Staňek W. 1843. Přírodopis prstonárodní, čili popsání zvvřřat, rostlin a nerostů wedlé třříd a řřadů jejich. Praha : Nákladem Českého Museum. I–XIV, 1–496, 1–39. (Malá Encyklopedie Naukowe; Dil 3). <https://goo.gl/wu91TA>
- Booch-Árkossy F. 1890. Nowy dokładny słownik polsko-niemiecki i niemiecko-polski. Leipzig : H. Haessel. 998 s. <https://goo.gl/3wvkvT>
- Brzeziński M. 1892. Najciekawsze i najwážniejsze zwierzęta ssące, ich życie i obyczaje: podług Brehma, Romanesa i innych. Warszawa. 196 s.
- Zawadzki A. 1840. Fauna der galizisch bukowinischen Wirbethiere. Stuttgart : Schmeizerbarts Verlag. 195 s.

Національний науково-природничий музей НАН України, м. Київ
e-mail: zoozag@ukr.net; ulyura@ukr.net

Zagorodniuk I.

«Ssavtsi» (Mammalia): the story of a 100-year-old term

The use of the Ukrainian word «ssavtsi» (= «suctorial») and its synonym «zviri» (= «beasts») to designate the class Mammalia is considered. It is shown that the word «zviri» is traditional, but over time the share of publications with the term «ssavtsi» increases, and in general there are twice as many of them. The similar meaning of these terms is conditional, and the author adheres to the usage of «ssavtsi» for the class Mammalia and «zviri» for the subclass Theria (= «placental»). The analysis of previous literature sources showed that the term «ssavtsi» appeared in scientific circulation only in 1910, in the textbook «Zoology» by I. Verkhratsky, and precisely as a plural noun with an iotized «i» («ssavtsi»). The author explains the latter as

underlining the emphasis of the syllable, in contrast to predecessor terms, which were participles. This format was later changed to an iotless «i» with the appearance of writing the nomen in singular («ssavets»). There is a number of words based on the verb «ssaty» (= «to suck»), in particular «ssushchi», «ssachi», and «ssawchi in the prehistory of the appearance of the term «ssavtsi». The latter variant is not found in Ukrainian-language sources, but it was coined in the Polish language by M. Novytsky, a native of Galicia and Podolia, who after defending his thesis (in Lviv in 1863) became a professor at the Jagiellonian University, where he published a series of textbooks changing the meaning of «ssqce» («zwierzęta ssqce») and the noun «ssqwce» (the modern form is «ssaki»). An analogous term was present in the Czech language («ssawci» modernised as «savci»), from which textbooks were translated by activists of the Ruthenian movements. Thanks to the educational activities of the Ukrainian Scientific Society (USS), it was included in textbooks and reference books (written by I. Rakovsky, M. Charlemagne, and I. Verkhratsky in 1919–1922). One of its first popularisers was V. Hnatiuk, the compiler of the ethnographic collection «Animal Epic» (1916), who listed the articles according to systematics and used the nomen «Ssavtsi» (Mammals) for the title of the section. The further distribution of this term can also be explained by the fact that the monosyllabic form has become fixed in all the neighbouring languages: Czech «savci», Polish «ssaki», Slovak «cicavce» and others. To some extent, it was also the answer to the Latin composite name Mammalia (mamma = «mammary gland», -alia = «the one possesses»), and the suffix «-ets» in Ukrainian is a completely corresponding formant.

Key words: mammals, zoonymics, taxonomic names, Ukrainian scientific terminology.

ЗМІСТ

CONTENTS

Музеологія * Museology		Стор.
<i>Гураль Р. І., Гураль-Сверлова Н. В.</i> Науковий та освітній потенціал малакологічного фонду Державного природознавчого музею НАН України		3
<ul style="list-style-type: none"> • Scientific and educational potential of the malacological collection of the State Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine 		
<i>Бокотей А. А., Климишин О. С.</i> Колекція тварин митрополита Йосифа Сліпого у фондах Державного природознавчого музею НАН України		13
<ul style="list-style-type: none"> • Animal collection of Metropolitan Josyf Slipy in the foudns of the State natural-historical museum of the NAS of Ukraine 		
<i>Новіков А. В., Гуштан Г. Г., Гуштан К. В., Кузярін О. Т., Лелека Д. Ю., Начичко В. О., Проць Б. Г., Різун В. Б., Савицька А. Г., Сушуловська С. А., Сушуловський А. С.</i> Окреслення цілей і формату проекту «Оцифрування природничих колекцій, що зазнали ушкодження внаслідок бойових дій і супутніх факторів: розробка протоколів і впровадження на базі Державного природознавчого музею НАН України»		19
<ul style="list-style-type: none"> • Outlining the aims and format of the project «Digitisation of natural history collections damaged as a result of hostilities and related factors: development of protocols and implementation based on the State Museum of Natural History of the National Academy of Sciences of Ukraine» 		
Екологія * Ecology		
<i>Гусак О. В., Капрусь І. Я.</i> Вплив агро- та урбаногенної фрагментації природного середовища на структуру таксоценів колембол Східного Поділля		31
<ul style="list-style-type: none"> • The influence of agro- and urbangenic fragmentation of the natural environment on the structure of Collembolan taxocenes of the Eastern Podillia 		
<i>Капрусь І. Я., Мицак О. Я., Савчак О. Р.</i> Населення колембол болотних екосистем української частини міжнародного біосферного резервату «Розточчя»		43
<ul style="list-style-type: none"> • Population of Collembola of bog ecosystems of the ukrainian part of the International Biosphere Reserve «Roztochia» 		
<i>Бешлей С. В., Лобачевська О. В., Соханьчак Р. Р.</i> Вміст фенолів та активність поліфенолоксидази в гаметофіті домінантних мохів лісових екосистем Українського Розточчя		57
<ul style="list-style-type: none"> • The content of phenols and activity of polyphenol oxidase in the hametophyte of dominant mosses in forest ecosystems of the Ukrainian Roztochchia 		
<i>Кияк В. Г.</i> Взаємовплив і спряженість між популяціями альпійських фітоценозів Українських Карпат		67
<ul style="list-style-type: none"> • Mutual influence and conjugation between populations of alpine phytocoenoses in the Ukrainian Carpathians 		

Рагуліна М. Є., Орлов О. Л., Дмитрук Р. Я., Борняк У. І. Травертинові джерела Львівського Розточчя і прилеглих територій: ретроспектива та сучасний стан	77
• Petrifying Springs of Lviv Roztocze and adjacent territories: the Retrospective and Modern Condition	
Гуштан Г. Г. Таксономічна і екологічна структура таксоценів панцирних кліщів (Acari: Oribatida) мезофітних лук Закарпатської низовини	89
• Taxonomic and ecological structure of oribatid mites (Acari: Oribatida) of mesophilic grasslands on the Transcarpathian lowland	
Баишта А.-Т. В. Рукокрилі (<i>Chiroptera</i>) смерекових лісостанів Українських Карпат	99
• Bats (Chiroptera) of spruce forests in the Ukrainian Carpathians	
Гураль-Сверлова Н. В., Гураль Р. І. Нові дані щодо поширення антропохорних видів наземних моллюсків на заході України та можливі підходи до їх класифікації	111
• New data on the distribution of anthropochorous species of land molluscs in western regions of Ukraine and possible approaches to their classification	
Кім Н. А., Щербаченко О. І. Особливості морфо-фізіологічних реакцій мохів залежно від водно-температурного режиму їх місцевиростань	123
• Peculiarities of the morpho-physiological reactions of mosses depending on the water-temperature regime of their local growth	
Леневич О. І. Вплив рельєфу на формування стежкової мережі в межах лісових екосистем НПП «Бойківщина» (Верховинський Вододільний хребет, Українські Карпати)	131
• The influence of the relief on the formation of the network within the forest ecosystems of the NPP «Boikivshchyna» (Verkhovynsky Vododilny ridge, Ukrainian Carpathians)	
Медведєва І. В., <u>Козловський М. П.</u>, Кагало О. О., Венгжин Е. Біоіндикаційна роль фітонематодних угруповань в оцінці стану трансформованості вторинних лісових екосистем	143
• The bioindicator role of phytonematode groups in the assessment of the state of transformation of secondary forest ecosystems	

Зоологія * Zoology

Загороднюк І. В. Ссавці (Mammalia): історія терміна, якому понад 100 років	151
• «Ssavtsi» (Mammalia): the story of a 100-year-old term	
Заморока А. М., Михайлюк-Заморока О. В. Пропозиції щодо уніфікації та застосування національної номенклатури найменувань скрипунових (Coleoptera: Cerambycidae) із фауни України й деяких екзотів. Частина III: підродина тонкохвісткові (Lepturinae) й коротові (Necydalinae)	161
• Proposals for unification and use of the Ukrainian national nomenclature for native and exotic species of the longhorn beetles (Coleoptera: Cerambycidae) in Ukraine. Part III: subfamilies Lepturinae and Necydalinae	

Голіней Г. М., Різун В. Б., Шевчик Л. О., Кравець Н. Я., Прокоп'як М. З., Крижановська М. А., Щербаченко Т. М. Нова знахідка сколії-гіганта *Megascolia maculata* (Drury, 1773) (Hymenoptera, Scoliidae) у Тернопільській області як свідчення розширення ареалу виду..... 171

- The new record of the Mammoth Wasp *Megascolia maculata* (Drury, 1773) in the Ternopil oblast as evidence of the species range expansion

Радченко О. Г. Таксономічна та екологічна структура мірмекокомплексів у лісах Волинського Полісся (Україна) та її зміни в процесі відновлення лісу на вирубках .. 181

- Taxonomic and ecological structure of myrmecocomplexes in the forests of Volyn' Polissia (Ukraine) and its transformation in the process of forest restoration in clearings

Ботаніка * Botany

Мамчур З. І., Драч Ю. А. Бріофлора Романівського ландшафтного заказника та прилеглих територій (Львівська область) 189

- The Bryoflora of the Romaniv landscape region and adjacent territories (Lviv region)

Короткі повідомлення * The brief messages

Середюк Г. В., Смірнов Н. А. Знахідка *Megistopus flavicornis* (Rossi, 1790) (Neuroptera, Myrmeleontidae) у Вінницькій області 201

- Discovery of *Megistopus flavicornis* (Rossi, 1790) (Neuroptera, Myrmeleontidae) in the Vinnytsia region

Данилюк К. М. Новий локалітет *Goodyera repens* (L.) R. BR. (Orchidaceae) на південній межі ареалу (Мале Полісся) 205

- A new locality of *Goodyera repens* (L.) R. BR. (Orchidaceae) on the southern border of the range (Male Polissia)

Орлов О. Л., Рагуліна М. Є., Борняк У. І., Дмитрук Р. Я. Гідрологічний заказник «Травертинові джерела» 207

- Hydrological reserve «Travertine springs»

Хроніка * Current issues

Архіпова Х. І. Про діяльність Державного природознавчого музею НАН України у 2022 році 211

Дзюбенко Н. В. «Культура – світові течії»: програма обмінів Міністерства культури Франції для іноземних фахівців у сфері культури 213

Дзюбенко Н. В. «Увічнення історії через освіту та музеї»: програма IVLP Державного департаменту США 215

Савицька А. М. «The Museum Lab»: міжнародна програма для музейних фахівців з африканських та європейських країн 219

Правила для авторів * Rules for authors

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 39

PROCEEDINGS OF THE STATE NATURAL HISTORY MUSEUM

Issue 39

Українською та англійською мовами

Головний редактор Ігор Ярославович Капрусь

Комп'ютерний дизайн і верстка: Олександр Семенович Климишин,
Тарас Михайлович Щербаченко

Адреса редакції:
79008 Львів, вул. Театральна, 18
Державний природознавчий музей НАН України
телефон / факс: (032) 235-69-17
e-mail: editorship@smnh.org, trilobit6@gmail.com
<http://nzdpm.smnh.org/>

Формат 70×100/16. Обл.-вид. арк. 18,0. Наклад 100 прим.

Виготовлення оригінал-макета здійснено в Лабораторії природничої музеології
Державного природознавчого музею НАН України
Друк ТзОВ «Простір М» 79000 Львів, вул. Чайковського, 8